

ПОВСТАННЯ Й ЛЮБОВ У ПОЕЗІЇ В. СОСЮРИ

Вихід з друку двох томів поезії В. Сосюри (том перший 218 стор., 2 крб., том другий, 219 стор., 2 крб.) видатна подія в літературному житті, оскільки ми ще маємо мало повних видань творів післяжовтневих поетів. Вийшли твори В. Елана, почали виходити твори П. Тичини. Хоч і знайомі вже читачеві зі збірок і журнальних сторінок, вміщені в цих томах В. Сосюри поезії дають дещо нове для загальної оцінки творчості цього популярного поета саме через те, що повертають нашу увагу до перших етапів розвитку його й полегшують порівняння різних жанрів, що їх культивує поет.

Хронологічний принцип, на жаль, не витриманий в збірках; лише у деяких випадках автор зазначає дату написання віршу й лише подеколи послідовність віршів відповідає послідовності часу; не маємо так само й тематичного або жанрового розподілу творів: поеми, балади, ліричні поезії йдуть без жодної системи. Але, загалом, все ж можна сказати, що в першому томі маємо переважно громадянську епічну тематику ранньої доби В. Сосюри творчості, а в другому переважно камерну лірику, аж до 1927 року.

Як відомо, революційні поеми й вірші першої доби творчості В. Сосюри дістали гучної слави: всі пам'ятають захоплені панегірики молодому співцеві революції, що один з перших зумів відтворити українською мовою піднесений патос й щиру лірику юнацьких переживань бурхливої доби повстань. Але не відлунали ці похвали, як молодий поет почав виявляти нахил до „занепадництва“, що й спричинилося до різко-негативних оцінок, які перепадають йому на долю за останніх років. Для лівого крила нашої поезії з В. Сосюри навіть певний „трамплін“, що від нього вони відштовхуються, прагнучи „раціоналізації“ словесної форми (наприклад, О. Влизько—„Живу, працюю“—починає свій програм із заклику — „не так, як Сосюра“).

Отже, широка популярність й велика продуктивність поетова з одного боку й сумнівна якість так формальна, як

Ідеологічна з другого, характеризує в цей час Сосюру. Це вимагає уважного перегляду його творчості й тих поетичних та соціальних чинників, що спричинилися до обох зазначених явищ.

В рямцях цієї короткої нотатки не місце переглядати питання про історичне значіння В. Сосюри та про коріння його популярності в широких читацьких масах. Цього значіння по суті не заперечують навіть завзяті критики його пізніших ухилів. Сосюра вже увійшов до історії української поезії й увійшов з повним правом, яко поет, що зумів лірично відчувати революцію й розповісти про неї не лише „образним“, а всім тим, хто крізь революцію пройшов сам. Але з того часу, як уперше залунали поеми молодого поета, конкретна література, поготів — соціально-економічна й політична ситуація значно змінилась і для нас поеми Сосюри брелять вже не так, як підчас їхнього складання.

Отже, не заперечуючи тієї позитивної ролі, яку відіграла в свій час революційна поезія першої доби В. Сосюриної творчості, розглядаємо її тепер в перспективі дальшої еволюції поетової і дальшого розвитку літератури української взагалі. Це призводить до висновку, що вже в тих поезіях, що їх критика в свій час вважала за зразок високого революційного патосу, і що вони забезпечили авторові його славу,— відчуваємо зародки всіх хиб і вад, які в дальшому виявилися в отому „занепадницькому“ лірично-романсовому В. Сосюрі. Таким чином, неправильно розглядати еволюцію творчості В. Сосюри так, як це робили, наприклад, Я. Савченко, що вбачає в поеті цілком різні і різної цінності етапи, дві відмінні фізіономії,— поета — революції й поета — занепадника. Навпаки, саме в творах найвищої революційної напруженості, в творах зі 100% революційно-громадською тематикою відчуваємо кволі ноти, що не дозволяють сподіватися великих досягнень цього поета і засудженість його або на переспіви тих самих мотивів, або на цілковитий відхід від революційної героїки.

Грандіозно-епічний жанр, представлений в першому томі поезій В. Сосюри такими поемами, як от — „1917 рік“, „Залізниця“, „Нальотчиця“, „Червона зима“, „Навколо“, „В віках“, „Оксана“, „Віра“, — вражає перш за все своїм ліричним

забарвленням. Тема в цих поемах — історія революційних повстань — розвинена завжди в таких плянах: 1) історично-революційному (послідовність подій, часто-густо зазначаючи географічні та історичні дані); 2) географічно-романтичному зі значною долею лірики (численні ліричні відступи, що змальовують суб'єктивні авторові переживання й надають патетичного характеру поемі); 3) побутово-біографічному (деталі з особистої авторової біографії, що „знижують“ стиль героїки й надають поемі характеру інтимного); 4) любовно-фабульному (розгортання улюбленого від автора сюжету кохання „дівчини в шинелі й з наганом“ і т. інш.).

Зазначені пляни трактування теми настільки відмінні так щодо своїх цілевих настановлень, як і до політичних форм, яких вони вимагають, що поєднання їхнє в одному творі заздалегідь викликає побоювання, чи вдасться поетові досягти творчої синтези, не впадаючи у змішування чужорідних елементів. Трудно уявити собі, який саме стиль потрібний для того, щоби перевести в життя таке поєднання різних жанрів (героїчно-епічного, побутового, ліричного). В разі, коли б поетові пощастило такої синтези досягти, очевидно, ми мали б максимально-ефективну поезію, що захоплювала б читачке сприймання й емоційно й ідеологічно. Але невдале виконання таких от широких завдань призводить просто до безсмачного поєднання непримирених суперечностей форми й теми, — до тих антиконструктивних моментів, що ними рясніє поезія В. Сосюри.

За „мотто“ революційних поезій, — ба навіть майже всіх поезій В. Сосюри, — можна було б взяти такі рядки з його ж таки творів:

„Сплелися боротьба й кохання,
І краший хто, не знаю я („Залізниця“, т. I).
„І хочеться стрілять, і плакати без кінця“ („Оксана“, т. I).
Хочеться до болю плакати й любити („Залізниця“, т. I).
В любові є повстання,
В повстанні є любов („Євген“, т. II) і т. інш.

Цілком зайве було б наводити тут приклади отих „любовно-повстанських“ поезій, доволі відомих читачеві і настільки численних, що цитуючи їх довелося б переписати майже обидва томи поезії.

Проти такого поєднання еротичної й революційної тематики в пляні ліро-епічної поеми нічого не доводилося б заперечувати, якби поетові пощастило знайти адекватний тон викладу, що відтворював би героїку й високу романтику „боротьби й кохання“. Та, на жаль, В. Сосюрі саме й забракло почуття стилю, і він знижує високу тему найнеможливішими прозаїзмами і побутовими дрібничками. Льокально-краєзнавчі й побутові ознаки конкретного історичного оточення, зокрема — авторові донбасівські ремінісценції самі по собі могли б надати революційній темі багато життєвого кольориту, — але в сполученні з суто-умовною лірично-романсовою формою й піднесеним героїчним тоном вони справляють вражіння різко негативне. Ця суміш звуків „ліри“ й „гітари“ з натуралістичними „картинками“ становить собою доволі неприємний супровід героїчній темі.

Нагадаємо хоч би такі рядки з „Червоної Зими“ (т. I).

— Рубіжне... знову путь... Володине... Кабанне...

Нарешті, Сватове і крикнув потяг: „Стій“!

Сходили на базар, помилися у бані —

Я вірші став писать під вечір золотий...

Або з епопеї „Залізниця“:

— Митька їсть черваків і живих гороб'ят
заїдає солодким пасльоном...

— На ремонті веселі дівчата.

Не лечу вже тепер я до бога.

Тільки вітер над ними проклятий...

тільки вітер і більше нікого.

Або ще тамо ж:

Сьогодні був я на заводі,

Ходив у механічний цех,

Там по станках проміння бродить

І сяє в кожного лице.

Стоять вони (? Л. С.), мов юні туї... (? Л. С.).

А дома ні прислуг, ні бонн (?! Л. С.)

І пацани їх агітують

Від релігійних забобон.

Не кажучи вже за цілковиту недоречність таких от повідомлень про якогось там Митьку, що їв черваків, у революційній поемі, що претендує на оспівування історичних подій,

кидається у вічі стилістична неув'язка їхня з отими „золотими вечорами“, „синіми очами“, „юними серцями“, „лілейними руками“ й іншим реквізитом гітарно - романсової лірики, що ним залюбки користується поет.

Можна було б навести цілий список стандартних „поетичних“ епітетів та образів на взірець отих „голубих дзвонів“, „зоряних туманів“ і т. д., що за їхні межі поет рідко коли наважується виходити. Що правда, подеколи натрапляємо на „сміливий“ образ, гідний Єсеніна, або якогось імажніста: „А небо все в крові, як велетенська грижа“ (1871 рік. т. I) або

А вгорі над вітром і снігами
Хтось розвісив золоті онучі“.

(„Залізниця“)

хоч і тут не обійшлося без „золотого“ епітету, (в Сосюри бо, як відомо, все золоте — і тротуари, і юність, і сльози, і очі, і поезія і т. інш.).

Цілковитій „канонічності“ образу відповідає в поезії В. Сосюриній шаблановість й одноманітна пісенність ритмічно-метрична. Рух звичайного якогонебудь анапесту, ямбу тощо, настільки задовольняє поета, що він залюбки вживає рядків, складених з повторювання того самого слова, оголюючи таким чином метричну схему до максимума й позбавляючи її будь яких ритмічних ускладнень:

„Загони, загони, загони“

„Салдати, салдати, салдати“ (т. I, 152)

„Біжать, біжать, біжать (т. I, 75)

„Дайош, дайош, дайош“ (т. I, 76)

„Гуде, гуде, гуде (т. I, 77) і т. інш.

Читаючи поезії В. Сосюри подеколи відчуваєш щось надзвичайно знайоме у ритмах, згадуються вірші, що їх вивчали колись по школах:

(„Встают усачи гренадеры“...)

„Проходять розстріляні з Лени

З заводів і з фабрик ідуть... (II, „Сон“, ст. 94)

(„По синим волнам океана“...)

— „Юрба — і кінця їй немає...

Касирша на рейках лежить... (II, 12 ст., „На розі“)

(„Хочу быть сильным, хочу быть смелым“ ...)

— „Кохаю вічно я думку чисту,

Бо я професор — егіптолог“ (II, 19 стр., „Легенда“).

А втім, в більшості революційних поем поет просто користується з традиційного п'ятистопового ямбу, або трьохдольних розмірів зі зворушливою монотонною інтонацією.

Рима майже ніде не відходить від того „канону“, що з давніх давен узаконив сполучення „весна“ — вона“, „гармати — „мати“ і т. інш. Але й тут, як в галузі образности, поет подеколи дозволяє собі розкоші асонансів і римоїдів, але на загальному тлі його поетики це справляє вражіння просто невдалої рими. Наприклад, „платок — дощ“ (т. I стр. 147), „скальди - даль ту“ (т. I стор. 166), „небес — соловей“ (т. I стр. 62).

Та справжній ворог В. Сосюриної поезії — це його нахил до ліричних ексклямацій та реторичних запитань.

„Ой!“ „О!“ та знаки оклику й запитання не сходять зі сторінок поем так само, як і ліричних поезій.

„Чи сниться це мені?“ „Може сон?“ „Може снилось?“

„Невже?“ „Чому?“ „Хто це?“ — чергуються з вигуками: „Гей“, „Ой“, „О, небо“, „О, вітре“, „Моя Маріє“, „О, брате мій“... і т. д., і т. д.

Всі ці ознаки „високого стилю“ (так званого „оспівування“, звичайно, під супровід „ліри“) не врятовують поезії В. Сосюри, й революційні поеми зокрема, від крайньої спрощености побутово-репортажного стилю.

„І захотіла знать Оксана всю природу

Од чого дощ іде і грім по небу б'є...

З Женвідділу вона попала в Губпартшколу,

Зорею де цвіте над городом Артем“ і т. д. (т. I, „Оксана“)

Тут вже маємо зародки того спрощеного майже до пародичности стилю, що його у другому томі репрезентовано пізнішими (аж до 1927 р.), поезіями на вірєць „Євгена“, або „Шахтьора“, що написані наче для якогось „масового“ читача спеціально, або для дітей молодшого концентру трудової школи:

— „Лишилось мало вже сказати —

Люблю я кайло та трамвай“ (II, ст. 75)

— „Ще робити нам багато,

Ти кондукторшу забудь“ (ст. 74)

так „трактовано“ тут конфлікт між коханням і професійним обов'язком. Комічність протиставлення кидається в вічі.

Але повернімось до революційних поезій першого тому, щоби, нарешті, підкреслити й те позитивне, що в них, безперечно, є. Там, де авторові щастить стримати свій надміру ліричний запал й проконтролювати лексичний склад, уникаючи вульгарних прозаїзмів (приміром, в „1917 р.“) — надibuємо повноцінні й емоційно - насичені революційні твори. До них належать і деякі з дрібніших поезій: популярна поезія — „О, не даремно, ні...“, почасти „Відплата“, хоч її і псує розтягненість і реторика („тернистий шлях“ і т. інш.). А втім, жодний твір В. Сосюра так з ранньої доби, як і з пізньої, не виправдовує відомої істини, що з пісні слова не викинеш, бо з усіх його поезій чимало слів, ба навіть рядків, треба було б викинути. Такої кількості „упаковочного матеріалу“, цебто порожніх рядків, що їх поет вживає „за для рими й складу“, не надibuємо майже ні в кого з сучасних поетів. Ця надзвичайна веломовність виявляється не лише в революційно - громадському циклі творів В. Сосюра; читаючи чисту лірику його (поезії, так би мовити, „інтимно - камерного“ типу) переконаємось, що поетові забракло й тут почуття міри й він ніде не може втриматись від експансії.

Поетові з таким виразним нахилом до ліричної інтонації, яку виявив В. Сосюра у революційних своїх поемах, здавалося б, найлегше буде знайти адекватні форми для своїх задумів, саме в жанрі лірики, як такої. Проте, саме ліричні поезії його зазнали різкої критики — й не лише тільки через занепадницькі настрої любовної істерики, що в них відбилися, а й через надзвичайну художню неспроможність їхню. Невдача поетова в ліричному жанрі зумовлена знов таки відсутністю почуття теми: В. Сосюра перевантажує ліричну поезію сюжетністю, побутовими деталями й фактичними інформаціями біографічними й історичними і майже ніколи не дбає про закінченність композиції, про єдність образу. Можна відшукати лише декілька поезій з суцільною композицією (наприклад: „Може ми не друзі“, т. I, або „Пам'ятаю, вишні доспівали“, т. II.), в яких поет зосереджу-

ється на своїй темі, не відхиляючись у численні екскурси до своєї біографії і т. д.

Вкажімо, наприклад, таку поезію, як — „Невже в хаос?“, в якому елегійна медитація з приводу життя й смерті, розгорнена у перших строфах, переривається несподіваними дрібничками з того ж таки авторого військового минулого;

— Коли мені було багряно
І теліпався патронташ (Підкреслення моє, Л. С.)

Загальна думка розпливається у невиразній кінцівці:

— Ах... Ми нічого ще не знаєм,
Кого й яка чекає путь...
Нехай же блимають трамваї
Шумлять міста і люди йдуть. (II т., ст. 103).

В. Сосюра вважає за потрібне завжди повідомлювати про факти й обставини, що на тлі їх виникає те чи інше почуття, та чи інша драматична ситуація. В поезії „Крізь вікна“ (т. II ст. 80) — тема елегійне розставання з колишнім коханням.

— Чуття старого давнина
Звела мене з тобою...
... тільки тінь —
Од тебе і од мене...

цебто звичайний романс, умовно поетичний. І раптом:

— Забута шахта... камерон...
І я, поет смуглявий,
І ти, учителька, і ти... (Підкреслення моє, Л. С.)

Для чого тут це визначення професії коханої дівчини? Для чого в тій самій поезії, що її закінчують пишні рядки:

— Як на зламаних крилах Ікара
В вишину не здіймусь вже я...

подається таку „соковиту“ деталь з біографії поетової:

Як ходив на Дінець я купатись
І з рогатки собак поціляв . . . (119 стор., т. II).

Для чого розповідає нам поет так докладно про часи свого навчання в „Артемівці“, про одруження, про те, як дружина

кинула його, вставляючи весь цей життєпис у рямці пейзажу зі птицями, що співають у синій глибині й садком, що цвіте? (стор. 117 т. II).

А втім, В. Сосюра настільки впевнений того, що його особа, яко „смуглявого“, „юного“ й „відомого“ поета, цікава читачеві, що, очевидно, вважає всі факти своєї біографії за „поетичні“ по суті...

Розглядати що до змісту увесь доробок поетів в галузі еротичної інтимної лірики й оцінювати його художню вартість навряд чи варто: в свій час Я. Савченко висловився з приводу цього „занепадництва“ з достатньою переконливістю. Не краще стоїть справа з громадською лірикою II тому і з тими сюжетними поезіями, що наближаються до невеличких поем або балад („Легенда“, „Сон“, „Шахтар“, „Машиністка“, „На розі“ й т. д.). Поєднання неймовірної наївності так форми, як і поетичного задуму, з мелодраматичними сюжетами й ситуаціями відзначає цей жанр В. Сосюри творчості. Розчавлена трамваєм касирша, дитина під автобусом, дитина, що стоїть навколяшки перед портретом Ілліча (?!), нещасна доля машиністки, що стала проституткою через рокове кохання, професор єгиптолог, що загинув від поцілунку мумії і т. інш. і т. інш: всі ці зворушливі теми, зодягнені у пишно-вбоге убрання традиційної „поетичної“ мови й оздоблені численними ліричними ексклямаціями свідчать про цілковиту невдачу й хибність поетових спроб в цій галузі. Гадаємо, що це наше твердження не викличе заперечень навіть з боку прихильників В. Сосюриної творчості. Нашою метою в цій короткій нотатці було лише показати, що зародки всіх цих хибних ухилів існували вже в перших творах В. Сосюри,— ідеологічно й художньо цінніших. Революційна тематика ніколи не правила в творчості В. Сосюри за суто-соціально, змішуючись увесь час із біологічною і індивідуальною (біографія, кохання, „сльози“, подеколи—істеріка). Висока патетика й революційна романтика боротьби ніколи не правила за організаційний принцип мовно-стилістичного оформлення, змішуючись із побутово-натуралістичними екскурсами. Техніка поетичної мови, композиції, ритмики, евфонії, образности ніколи не стояла на височині складних завдань, що їх собі поет ста-

вив,— прагнучи відтворити грандіозно - епічну тему у лірично-інтимному тоні.

Як могло статись, що поет революції, молодий робітник, що з інтелігенцією нічого спільного не має зі свого походження і життя,— в своїй творчості відбив характерно-інтелігентську істеричність („І хочеться стрілять, і плакати без кінця...“)?

Гадаємо, що, крім біологічних особливостей надміру чутливого темпераменту поетового, до цього спричинилась і неуважність до конструктивних і деструктивних завдань пролетарської поезії, до її власних шляхів і шукань; В. Сосюра за багатьох користується з готових форм, а разом з цими готовими формами до його творів вдираються й готові штампи поетичного світовідчуження, що вироблено у майстерні дрібно-буржуазної лірики.

Що ж до ідеологічного боку В. Сосюри творчості, то розглядавані томи його поезій відбивають дві доби його світовідчуження: романтичного захоплення „повстанням“, цебто революційною боротьбою перших років встановлення Радвлади,— і розчарування за добу НЕП'я.

Поет від „повстання“ перейшов рішуче до „кохання“, тікаючи від прози життя у спогади, мрії й переживання.

Часи мирного будівництва й нові форми класової боротьби, що їх висуває історія за наших днів, ще не знайшли свого відбитку в творчості В. Сосюри, оскільки можна судити на підставі розглядуваних двох томів його поезій. Лишається сподіватися, що у дальших томах ці конструктивні й організаційні моменти переважатимуть романтику перших періодів, і що конкретна літературна ситуація цього часу спонукатиме поета до уважнішої праці над якістю за рахунок кількісної експансії.

В ЛЯБОРАТОРІЇ ПИСЬМЕННИКА

САВА БОЖКО

ВСТУПНЕ СЛОВО

До літературних судів над моїм романом „В степах“

Одним з найбільших чинників, що втягує широкі читацькі кола в сучасну літературу, мобілізуючи читацьку увагу довкола окремого твору того чи іншого письменника, є літературні читацькі суди над останніми. Певний того, що ця доля не омине й мого твору (а я б хотів якнайбільш вислухати думку читацьку про свою річ), я наперед, в допомогу і організаціям і самим учасникам судів, і пишу цю статтю. Хочу наперед зазначити низку питань, що самі собою повстануть у кожного читача й наперед дати коротенькі відповіді. Це, на мою думку, трохи орієнтує тих, хто, прочитавши, захоче висловити свою думку прилюдно, на літсуді в першу чергу. Отже, почнемо по черзі, що гадаємо, виникне у кожного читача після прочитаного.

1) Запитання: що (чи про що) хотів автор розповісти-змалювати у своєму творові.

Відповідаю: трохи обізнаний з історії, політичної економії та соціології-марксизму, я ставив за мету подати літературне „полотно“—зародження та розвиток та загибель капіталізму у Донбасі. Перші етапи вже опрацював, (вдало чи ні,—хай судить читач), останній подам в наступних частинах своєї епопеї „В степах“. Розв'язуючи цю господарську проблему, я мусив розв'язати й низку інших: руйнацію феодалного села, формування перших загонів пролетаріату (гірно-промислового на шахтах та сільсько-господарського по економіях), зріст його клясової свідомости, зростання та роботу політичних партій,—соціал-демократії зокрема. Як завершення цього процесу я в кінці подав революцію 1905 р. в одному з Донбасівських кутків. Оце є головне настановлення мого роману, і хай читач скаже, як я його виконав.

Запитання 2-е: як працював автор над твором і звідки брав матеріяли-факти та як їх

перетворював в літературну форму? Час і місцевості творчості автора?

Відповідь: народжений на межі Донбасу (с. Крутоярівка, Межівського району) я добре,—будучи пастухом коло худоби змалку,—вивчив топографію свого кутка. Втякнулися й селянські злидні, і ті ватаги наймитського люду, що „йшли та йшли“ вогкими шляхами на весні та колючими стернями до степових маєтків і на копальні. Окрім того технологію гірництва студіював з підручників; виїздив у Донбас, спускався в копальні, говорив з старожилами Донбасу (принагідно дякую за допомогу з боку комосеїдеку Ново-Економічних копалень, нач.-ка Гришинської рудоуправи інженера Саплиці Іпполіта Петровича та інженера Бикова Дм. Сем.). Багато доводилось студіювати й вивчати літератури про Донбас, як ось: „Протоколы съездов горно-промышленников Юга России“, „Труды Совета“ (довіді, статистичні звіти й т. інш.), Гольдман „Иностранные капиталы в России“, проф. Фомин „История горн. пром. Юга России“, „Горнозаводской листок“—орган гірн. пром. півден. Росії за багато років та інш. Читав окремі роботи з революційного руху у Донбасі (Лев Либержман—„В угольном царстве“, його ж—„Черное золото“), статті, спогади старих революціонерів в журналі „Літопис Революції“. У повсякденній роботі для довідок з гірничої технології користався з підручників Г. Гефера— („Справочная книга по горному делу“), Е. М. Фаермана („Учебник горного искусства“) П. З. Піпскера („Практичний підручник гірництва“), А. Е. Ковалева („Спутник молодого горняка“) та інш. У великій пригоді стала моя робота в архіві „Нач.-ка Горн. Упр. Юга России“, у Дніпропетр. Це—про Донбас.

Про економіку сільського господарства (поміщицького зокрема) та життя дорев. с.-г. пролетаріату я довідався перечитуючи та студіюючи такі праці як В. Ілліна (Леніна) („Развитие капитализма в России“), Кауфмана („Аграрный вопрос“), Шестакова („Очерки по истории наемн. тр. в с. хоз. России“), Н. Карпова („Крест. движение в револ. 1905 в документах“), кн. Шаховського („Земледельч. отход крестьян“), „Труды комитета овцеводов“ (за ред. Трубецького), низку праць Н. І. Тезякова („Рынки найма с.-х.

рабочих на юге России“) А. А. Ярошенко („Роль с.-х. машин на юге“) та інш. Крім цього, доводилось простежити за періодикою тих років,—зокрема журналами та газетами як ось: „Южно-Рус. с.-х. газета“, „Мір Божій“ „Труды Вольн. Економ. Об-ва“, „Рус. Мысль“, „Вест. с.-х. хозяйства“ та інше. Газети „Южный Край“, „Приднепровский Край“, „Новое Время“ та інші, як і журнали „Нива“, „Огонек“ тощо, використовував для знайомства з поточною політикою того часу. Для чого я це все перераховую? І для того, щоб довести читачеві труднощі роботи письменницької і розвіяти думку про літературну творчість, як „плод праздної фантазії“. Цим я аж ніяк не хочу реабілітувати тієї частини письменників, що „висасують з пальця“ (а є й такі), але в основному писати літературну річ не так легко, як це багатьом з читачів здається.

Бо oprіч того, що добереш певні відомості - факти треба ж, їх живо подати; треба „одухотворити“ науковий та статистичний матеріал в живих персонажах,—героях роману. Ця робота чи не найтяжчою була для мене і займала чи не найбільше часу.

Коли і як я це все перетворював?—Писати роман я почав 1926 р. Відтоді прочитував усе та обмірковував, де слід і де не слід. Так, прим., про Донбас я багато перечитав та передумав у Червоній Армії (1926-7 р.р.), коли вартував,—не спав і, навіть, на полковій наптвахті (привіт комісарові 287 полку, т. Євтушенкові!). І ось ще характерне явище (у моїй, принаймні, творчості): процес творення-мислення йде незалежно од місця й часу. Дехто з письменників каже, що він „сочиняє“ у певні години: зранку, після обіду чи увечері. У мене того немає. До мене, як загрузне в голову якась „робоча гіпотеза“,—як почне перетворюватися публіцистичний матеріал, перед тим прочитаний, у художню, живу-образну форму, то не зупиниш, як не намагайся! Ідеш, ідеш у трамваї, обідаєш чи вечереєш, розмовляєш з ким,—усе одно: перед очима і в голові рій постатей, певний пейзаж чи процес. Як курйоз наведу живий приклад, (що про нього не дасть збрехати й мій сусіда, письменник Василь Минко), як мені запаморочила одна з „гіпотез“ голову.

Трапилось так, що новенький годинник у мене вкрадено, і я змушений був подивитися на годинника в сусіди (Мороза) Годинник стояв на комоді, а серед хати в той день лежала в труні мертва дитина. Я одчинив двері, глянув на годинника, не помітивши матері й мертвої дитини, а через три дні питаю: — „Чого це ви, З. М.-но, така сумна?“ Їй залишилось образитись так саме, як і за те, що в такі хвилини творчого стану я забуваю зачиняти двері квартири та гасити вночі світло в коридорі... Отакий тяжкий процес „виношування“ у собі літературних образів. Зате сам процес писання мені дається легко. Власне, я й не пишу, як більшість (чи майже всі мої знайомі) з письменників. А коли отак перехворію, тоді їду до своєї друкарки (симпатичної Есф. Мих. Винокур), лягаю на канапі, обкладаюся (для довідок) „джерелами“, — книжками чи журналами, — й говорю. Тоді моїй „творчості“ не заважає ні стук машинки (навіть навпаки, — утворює певний ритм!) ні чоловік Есф. Ми-ни, що в нього я тут же, як у юристи, — беру іноді довідки. Доречі, про друкарку. Вона у мене не лише технічний виконавець, але й активний співробітник. Вона у мене часто-густо вигадує, — імпровізує, — імена другорядним героям і вона ж відає туалетом моїх героїнь-інтелігенток. Для цього я їй видряпав аж у Кам'янці-Подільському в старій попаді „Журнал Мод“ за 1900-1916 р. р., в якому я, правду кажучи, нічорта не розберу. Але годі, бо я, здається, ухилияюсь од питання.

Тепер про село. Воно у мене склалось зі спостережень за трьома селами справжніми. Економічно, (щодо копальні) це — село Водяна (на Артемівщині). Там куркулі наживались на доставці вугілля з копалень і обслугованні їх (Святогорську та Ерастівську копальні) своїми кіньми. Територіально (щодо економії) — с. Криворіжжя (там же). Щодо соціально-психологічної фактури — с. Славянка (на Дніпропетровщині) — недалеко від тих сел, де я прожив 5 років, ходячи до школи. І характерно, коли я читав „Сполохи“ слав'янам (по рукопису), вони за вигаданими прізвищами пізнали своїх односельчан і дуже сміялися з „сестричок“, що їм я вважав зайвим (більшість уже померли) і прізвища змінювати. Менш всього мені доводилось

опрацьовувати теоретичного матеріалу про село, коли не вважати на капітальну річ Леніна (Ілліна), Карпова та періодики про зворушення 1905 р. Щодо інших даних, то тут, крім моїх власних спостережень, прислужилися розмови з старими мешканцями с. Слав'янки, зокрема з Ів. Тимоф. Леонтьєвим, що, доречі сказати, відіграв не абияку роль в формуванні моєї персони в дитинстві. У його хаті я вперше перечитував руських клясиків,—там же тринадцяти років прочитав брошуру „Кто такие социал-демократы“.

Зап.: звідки автор мобілізував персонажів—героїв роману?

Частину героїв—з життя, знав їх живими, а решту „вигадував“. Здається, дивно: як це можна „вигадати“ людину, наділити тими чи іншими рисами, примусити робити ті, або інші вчинки й т. інше.

Робота ця нелегка, але знаючи, хочби теоретично, певну історичну епоху, її господарський лад, соціальне розшарування, інтереси окремих груп, боротьбу за ті інтереси, ідеологію й т. інш.,—можна „вигадати“ поодиноких персон (з власними іменами), що репрезентували б ті угруповання. Я так і робив. У мене всі значні постаті в романі є перш за все представники певного господарського та громадсько-правового стану. Звідси їхні головні ролі—бути саме представниками інтересів своєї групи.

Можливо, що цим роман мій згубив ту психологічну глибину, висвітлення глибоких „душевних“ переживань і т. інш.,—на що багаті твори інших письменників. Та я такої мети собі й не ставив.

Головна мета й метода моя—соціологічна,—подати епоху, а не окремих ізольованих постатей.

Отже, з такої точки й треба розглядати мою річ. Оце головні питання, що на них я, доки що, і відповідаю. На всі інші питання, що повстануть в процесі розбору книжки на літсудах, відповідатиму в подальших №№ нашого журналу.

Трибуна читача

ВІД РЕДАКЦІЇ

Журнал „Плуг“ у цьому 1930 році, в зв'язку зі змінами в цілевому настановленні Всеукраїнської спілки пролетарсько-селянських письменників „Плуг“ що до творчої та практичної роботи, значно реорганізовано. Поруч художньої прози в журналі даватиметься чимало місця художнім нарисам, літературі фактів, у яких висвітлюватиметься соціалістичну реконструкцію села, життя комун, радгоспів, колгоспів і т. д. Цей розділ ітиме регулярно, з номера в номер. Крім того, утворено цілком нові розділи, а саме: „В лабораторії письменника“, де письменники даватимуть вичерпні статті про різні моменти своєї творчої діяльності. Цим ми думаємо наблизити читача до досить складної ділянки мистецтва і показати на конкретних фактах письменницької роботи увесь процес, що його проходить той чи інший художній твір. Такий розділ ми даємо з цього номера. Читайте статтю т. С. Божка. І, нарешті, третій, не менш важливий розділ — це „Трибуна читача“ нашого журналу та творів письменників. Відомо, що уважний читач, читаючи ту чи іншу книжку чи журнал, спостерігає багато таких моментів у творів, яких часом не помічає і сам письменник. Деякі з читачів роблять собі нотатки, читаючи, що здебільшого гинуть невикористані, в той час як такі нотатки-зауваження читачів могли б стати в

пригоді і письменникові і цілій літ'організації.

Отже, подаючи такий розділ, просимо всіх читачів, що матимуть якісь цінні зауваження на різні твори письменників та на журнал „Плуг“, надсилати такі до нас на адресу: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31, редакція журн. „Плуг“.

В 1929 — 30 році вийшли твори таких письменників - плужан:

Гр. Яковенко, „Три елементи“, повість, вид. ДВУ.

П. Нечай, „Мухи“, роман, вид. Рух.

О. Сфекла, „Петря Сликач“, роман ДВУ.

В. Гжицький „Чорне озеро“, роман, ДВУ.

П. Загоруйко, „По той бік греблі“, зб. оповід., ДВУ.

П. Загоруйко, „Огні“, зб. опов., ДВУ.

В. Штангей „Образ“, зб. оповід., „Плужанин“.

Дм. Бездик „Студені води“, роман, ДВУ.

С. Пилипенко, „Тисячі в одиницях“, зб. опов., ДВУ.

Ю. Будяк, „До великої брами“, зб. опов., „Плужанин“.

Ви читали ці книжки?

Що ви можете сказати про них?

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Сьогодні одержав „Плуга“ і радіо, мов дитина, якій дали солодку цукерку. Я ще не перечитав усього журналу,

і через те хочу передати вам лише деякі свої думки про пленум і про статут. Дуже радий, читаючи про ваші заходи що до кадрів. Хоч я ще навіть і не початківець, але хочу писати, отож, як на мене,— такі заходи дуже сприятливі. А от що до загальних зборів усієї спілки, так мені здається, що ви надто скупі. Я думаю, що їх треба скликати не менше, як один раз на рік, і то навіть мало.

Тепер про нові розділи „Плуга“: не також дуже приємно, але мені кортить, щоб ви збільшили й журнал, а то ще скоротите розділ художніх творів.

Мене хвилює, що є настрої ліквідувати селянську літературу, а також і те, що до неї, і зокрема до „Плуга“, ставляться байдуже. Кожному зрозумілі сучасні завдання — і в той час, у Запоріжжі, мені доводиться слухати: „не зважайте на плужан“, і в той час є ще такі відважні, що хочать послабити літературний фронт соцперебудови села. Я виступаю проти таких.

Але, шановні товариші, життя „Плуга“, коли відкинути дуже сильні резолюції, здається таке кволе, що якось важко його і обороняти. Січневий номер одержуємо 16-го березня. Читають „Плуг“ тільки дві тисячі чоловіка й ця кількість не збільшується.

Перед нами (як бачите, і я до вас) повстає серйозне завдання: покращати журнал „Плуг“ Насамперед треба його збільшити. Журнал треба якнайбільше поширити серед колгоспів та серед селян. Його треба випускати швидше. На мій погляд, кожний плужанин, що буває в селі, в колгоспі, повинен дбати про поширення „Плуга“. Крім того, часто доводиться читати різні оголошення, плякати про другі журнали, а

про „Плуг“, як журнал, таких не видно і навіть адреси редакції не знаєш (я в Запоріжжі не міг довідатися про адресу „Плуга“). Треба дуже кричати про „Плуг“. „Плуг“— дуже гарний журнал, а ще кращий буде, коли будуть нові розділи і не зменшиться художній. На мій погляд, дуже корисно читати його кожному сільському вчителю. Дуже добре було б, якби шановна редакція якось зв'язалася з учителями, щоб вони передплачували, читали й поширювали „Плуг“.

Оце майже все, що я хотів сказати на перший раз. Я обіцяю дбати про поширення „Плуга“. Добре було б, якби ви зацікавили кожного читача, щоб він не тільки сам читав, а й поширював наш журнал. Тоді „Плуг“ буде міцніший.

Написав до вас, розуміється, погано, але пробачте, бо я страшенно перевантажений роботою.

З вітанням читач „Плуга“ Іван Ясир.

(Запоріжжя).

ПРО КНИЖКУ В. ТАЛЯ „НАДЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ БУРСАКІВ“

Пригоди двох учнів - утікачів з бурси. Книжка добре освітлює часи кріпацтва і стосунки поміж панамі й кріпаками. Доба закріпачення вільних козаків, руйнування Запорізької січі, заколоти серед селян. Трохи шкодять книзі незвичайні пригоди, бо вони таки надто незвичайні. Через те її можна рекомендувати тільки молоді. Для більш-менш поважного читання вона дуже примітивна, хоча й цікава.

Літбігурток Харківської бібліотеки комунальників.

БІБЛОГРАФІЯ

Б. Антоненко - Давидович. „Землею українською“. Літературний репортаж. Вид. „Маса“, Київ 1930 р. Тираж — 5000. стор. 256. Ціна 1 крб. 60 коп.

Рецензований збірник нарисів звернув на себе увагу критики й читача не лише тому, що це книга нарисів — цього „модного“ і справді актуального на сьогодні літературного жанру. Справа в тому, що тут ми спостерігаємо цікавий випадок, коли хороша техніка художнього репортажу дає... кепський ідеологічний продукт.

Власне, „Землею українською“ — це не просто збірка нарисів, механічно з'єднаних в одній книжці. Це суцільний твір, організований навколо одного художньо-ідейного стріжня. 12 нарисів читаються як майже одна повість. Прослідкуємо ж головні композиційні „розділи“ цієї „повісті“.

Перші три нариси („Там, де тіні забутих предків“, „Пороги“, „Де когут піє на три держави“) це ніби вступ, експозиція, що з неї розглядає автор усю нашу сучасність. В цих нарисах Б. Антоненко - Давидович ділиться, в тоні сумовитої зажури, своїми враженнями з подорожі по низовому Дніпру, порогах, Великому луку, де колись шумувала запорізька „братва“. Блукаючи по кладовищах історичної України, письменник так любить цю затуманену в романтичних далях минулого романтику, що не може як слід відчувати гарячого дня сьогоднішньої

соціалістичної України. В цьому автор цілком широко й одверто признається. „Я люблю нашу історію, — пише він. Я люблю її буйну, далеку, неповторну романтику, яку жодні тенденції істориків не могли вкласти в прокрустове ложе Польщі й Росії. Я люблю ступати її стертими вже слідами і в тих слідах шукати пахоців минулого. Я люблю історію, бо вона вмерла й живе... Я люблю її німі надгробки й могилки... Я знаю, що я часто зловживаю цією любов'ю в своїх літературних вправах і може передаю куті меду, але я не годен позбутися її („Де когут піє“ ст. 50).

Не дивно, що й мова цих трьох нарисів патетична й піднесена.

В дальших нарисах з подорожі по „сьогоднішній Україні“ тон автора роздвоюється: поруч із патетикою з'являється сарказм, іронія, в'дливий зауваження. Аджеж автор дивиться на сучасність крізь призму історичної романтики, мимохіть якось порівнює все до того минулого і, незадоволений з наслідків порівняння, заходиться скепсисом, шкодуючи, що в „сьогоднішніх днях“ вивітрилась історична романтика, що в них лише іноді промайне „копія її найкращих шедеврів“.

„Тільки копія!“ „Я волю краще творити історію, ніж писати про неї!“ — це сказано не про Антоненка — Давидовича, бо наш автор не лише сам не творить історії, він не хоче навіть бачити, як її творять інші. Він старанно обминає велетенські історичні кроки

першої в світі Республіки праці і шукає на історичних звалищах копій учорашнього дня. В Умані письменник зупиняє свій зір на старій частині міста, „де розбився дев'ятий вал колівщини“, та ще за містом знайшов історичний Греків ліс, біля якого, на авторів жаль, „тільки порох на шляху зривається так само як і колись під копитами гайдамацької кінноти“ ($2 \times 2 = 4?$). В Коростені авторові більш пощастило. По-перше, тут ще пам'ятають те місце. де понад тисячу літ колись деревляни скарали Ігоря, а по-друге, місцевий голова Окрвиконкому схожий на Гонту: „подивився в профіль — Іван Гонта з Умані воскрес“ („Рейки на драговині“). Описуючи повинь на Дніпрі („Туруханівська Венеція“), автор і тут знаходить історичні „копії“: „на весні над Київом висять хмари. На весні стоїть Київ журний, мов згадує своє минуле, свою далеку молодість. Ви можете в тих хмарах читати, не помиляючись, історію тисячелітнього міста. Ото бачите: світло-жовта смуга над обрієм — то заграви далеких татарських кочовиш, а оця густа, сіра — це Петровські драгуни завалили Дніпровий берег 1709 р.“ В цікавому нарисі „На шляху до легкої слави“ Б. Антоненко-Давидович масовий потяг до літератури напівжартома з'ясовує як рецидив старої української вдачі — „козакувати“. Мовляв, для нашого молодняка література — це новітня Січ, куди йдуть за легкою славою. Отже і тут, в літературнім житті знайшлася „копія“ з історичного „шедедру“.

Нарешті, читач доходить до останнього нарису в книжці, — „Земля горить“. Хороший заголовок, а ще кращий епіграф з Хвильового: „Стоїть неопоетизований пролетаріят, що гігантським бичем підігнав історію“. Здається, що в нарисі з таким епіграфом автор і буде описувати пролета-

ріят. Але виявляється, що епіграф немає нічого спільного з нарисом. Уже на другій сторінці автор, оглядаючи Донбасівський ландшафт, підозріло зідхає: „Це не той степ, що звук його уявляти собі змалечку; це навіть не звироднілий нащадок давнього дикого поля і незайманих вольностей низових; це зовсім, зовсім щось інше.“ Що ж інше, цікавитесь ви і читаете далі: „Донбаський це степ! Тут починається нова історія і якась нова романтика“. Але далі письменник так і не показує цієї романтики, а читач перекопується, що ця „якась“ романтика чужа Антоненко-Давидовичеві. Письменник відчув Донбас, як щось чуже йому, і тому механічно занотовує поверхові враження в вагоні, біля шахти про чорні обличчя шахтарів. У шахті найбільше вразила автора доля кзней, засуджених до вічної роботи в темній ямі. „Воістину, „темна наша батьківщина“. Письменник ніби полегшено зідхає, коли повертається на підводі з Буденнівської рудні, з шахтарських забой в свою рідну „історичну“ сферу: „копита застукотіли дошками містка. Внизу блищить чорна калюжа. Це — Кальміус. Колись славна річка Калка, що на ній татари погромили в пені українських князів із половцями, колишній Кальміус — межа запорізьких вольностей — кальміуська паланка війська запорізького низового...“

Сама по собі історична романтика річ не погана. Для нашого читача, особливо для шкільної молоді потрібні художні твори на великі історичні теми, хоч би й про ту саму гайдамаччину. Але треба, щоб ці твори, ілюструючи окремі сторінки з історії клясової боротьби, були насичені патосом цієї соціальної боротьби, треба, щоб ці історичні твори творили нову історію, а не реставрували старі часи. В нарисах Антоненка-Давидовича цього не-

має, його „Історія“ підсоложена, естетизована. Це, по-перше, а по-друге ця підсоложена історична романтика „заїдає“ в нього сьогоднішню актуальну тему,— річ явно ненормальна для репортажу. Виходить таке враження, що автор ніби хоче реставрувати минуле, а не творити нове.

Такі міркування здадуться нам ще більш правдивими, коли ми прослідкуємо нариси Антоненка - Давидовича в другому їх пляні — сатиричному. В перших трьох нарисах, написаних цілком на „історичну“ тему і більш придатних для етнографічних чи археологічних збірників ВУАН, певна річ, іронії й сатири немає. Автор ідеалізує нашу минувшину. Зате в нарисах на сьогоднішні теми, де дано враження з літературних подорожів по Україні, автор хоче глузувати й іронізувати. Поскілки для автора нарисів національне питання є альфа і омега всіх його болів та шукань, то й скеровує він свою увагу на цю ділянку: українська вдача й українізація — ось об'єкти його сатири. Авторіві не дають спокою вивіски з неправильними українськими написами. Що й казати, він має рацію, картаючи цю хибу, але ж у кожному місті бачити насамперед оці граматичні помилки і насамперед тільки ними й клопотатися — це ж уже якась професійна хвороба. „Спеціалісти флюсу подібні“ — говорив славнозвісний Прутков. Отаким прутковським флюсом здаються нам настирливі скарги Антоненка - Давидовича на кепську мову провінціалів, на граматичні помилки у об'явах і т. д. Прикладів не наводжу, читач знайде їх на першій ліпшій сторінці книги. І дивно, як це автор сам картає те, що „в наших умовах література важить аж занадто багато“, що — „1908 — 1912 р. майже все українське національне життя товклося коло літератури й на базі літератури“, а й

не помічає, як водночас він сам стоїть на цій „вузькій базі“ власної інтелігентської професії літератора й робітника мови. Іздивши „землею українською“, Б. Антоненко — Давидович побачив її, нашу соціалістичну Україну лише через окуляри своєї професії, шкло яких не пропускає біотворчого ультрафіолетового проміння сонця. Автор занотував усі мовні помилки на вівісках, але якихось більш - менш глибоких спостережень над складними соціальними й побутовими процесами не зробив. Винуватити його за це не можна; соціальне буття професіонала - українізатора визначає його свідомість. Але ж не можна хвалити й за те, коли письменник у енергетичному серці України й Союзу насамперед боліє тими самими вівісками, не відчуючи самого могутнього биття того серця.

А втім, у непослідовності особливо обвинувачувати Антоненка - Давидовича, як автора нарисів, не доводиться. Всі вони просякнуті дрібно - буржуазною ідеологією й художнє оформлення їх чудово цю ідеологію стверджує. В своїому стилі вони майстерні.

Приємні винятки все ж таки є. Їх становлять три нариси — „Блакитна Галілея“ де показано нашу й галицьку „петлюрівщину“, „Яблуні в цвіту“, короткий ліричний нарис про дитячий садок, „Ті, кому все вільно“ — про психічно хворих. Мова в автора запашна й добірна.

Юр. Лавріненко

Гр. Яковенко. Три елементи. Повість, ДВУ, X - К., 1930 р., 5.000 прим. 196 с., ц. 1 крб. 50 коп.

Кожен письменник проходить певну еволюцію. Її має й Гр. Яковенко, що за свого „Прапорщика Голобузенка“ мав чимало докорів. Його „Вербовчани“ пройшли майже непомітні р. 1928, не зважаючи на те, що це була

одна з перших більших повістей, що серйозно трактувала в художній формі класову боротьбу в її загостренні на селі. Повна драматизму, вона якось мало пасувала до загального гумористичного забарвлення попередніх і наступних творів даного автора, тільки опов. „Історія чотирьох назв“ („Плуг“ ч. I ц. р.) ніби її продовжує.

У повісті „Три елементи“ він знову повертається до свого улюбленого стилю, але береться за новий порівнюючий ґатунок для останніх часів української літератури. Правда, уже „Записки Кирпатого Мефістофеля“ В. Винниченка дають щось подібне. Розповідь ведеться від першої особи. Через це й твір має підзаголовок, що ніби в повній мірі виявляє його мемуарно-щоденниковий характер. „Записки землевласника й громадського діяча Платона Петровича Шумейка. Зошит перший. Р. 1916 і початок 1917“.

Твір поділяється на десять розділів. Отже, записки не мають суцільного характеру. В одному пляні це ніби безжуртєнзійні нотатки майже щоденникового типу для самого Шумейка, а з другого на кожному кроці проглядає умисна літературність, підкреслена стилістична обробленість. Автор ніби на меті поставив своєму героєві завдання написати самосатиричний твір.

Читач на кожному кроці почуває, що так про себе не міг би писати й найодвертіший чорносотенець, хоч ним і є Шумейко.

Усюди даються гіперболи, що підкреслюють надзвичайно розвинене хабарництво в колі передреволюційних земців, духівництва (О. Лазар, Боголюбов), писарчуків, що вибиваються в люди й починають придбавати маєтки, як це робить Федір Іванович, Шеремет, працюючий в земського — кн. Мерцалова. Автор не шкодує фарб, щоб

у Салтиковських тонах подавати людей і події імперіялістичної бійни, в її тилових виявленнях. Специ, що мужиків уважали за бидло, яке можна тільки стригти, у своїх сподіванках розчарувалися, коли почалися бунти салдатів, явища масового дезертирства, розправи з офіцерами маршрутних ешелонів, тощо.

Шумейко, що вміє звідусіль вижати соки, що пориває стосунки на ідейному ґрунті з своєю донькою - вчителькою, Людмилою, — врешті приходить до висновку, що його еґоїстичні, чисте меркантильні сподіванки не здійснюються, що наростає стихійний бунт.

Усі ці моменти висвітлюються на окремих дрібних випадках, сценах, стосунках, що мають під собою переважно грошовохабарницький ґрунт, бажання, пожитися, де тільки можна, брак всілякої ідейності, що свідчить за повний крах цієї нижчої урядовської частини монархічного ладу. Для цього він конденсує силу негативних рис, що в більшості приймаються, як щось природне для даного типу людей.

Але слід зазначити, що Гр. Яковенкові тут не завжди вдається дотриматися почуття міри. Коли він, напр., на с. 61 говорить про те, що його герой сподівався, що мобілізованих на початку війни — „которих на фронті переб'ють, которих газами передушать, а які, так тут з голоду дуба дадуть“ — він забуває, що гази стали відомі уже підчас самої війни, далеко пізніше. Так само, коли він згадує про те, що попівські „і свині, і коні, і корови цілий божий рік ходять було на паляницях петльованих та на просвірці святій“ (70 с.), — це знову таки являється прикладом гіперболи. Величезні суми хабарів, прибутків, на будівлях церков, з карнавок, „дурні гроші“, зібрані по селянах, — це іноді в читаче-

вій свідомості психологічно заперечується в своїх розмірах.

Звичайно, що автор перебільшує панотцеві заробітки, коли говорить про те, що той після історії з „драконом“, тобто ракетами, що їх пускав Шумейко з димаря земської лазні, поніс, об'оравши з хресним ходом село борозною, додому через плече торбу з срібними грошима, а за ним гнали 3 ялівки, десяток овець і несли 18 карнавок і торбу з мідяками (96 с.). Коли він говорить, що отець Лазарь з Шумейком п'ють спирт з дарохранительниці (71 с.), це, звичайно, теж помилка, бо з цього посуду при всьому бажанні не нап'єшся, — правда, автор на новій сторінці виправляє помилку, згадуючи вже про чашу.

Волосний писар Мохнатов має аж занадто великі апетити, орудуючи тисячами й десятками тисяч карбованців у власній кишені з громадського добра. Такі перебільшення, може, виправдують загально-сатиричну авторovu настанову, але поскільки твір дається в пляні ніби реалістичному, цих дрібниць можна б уникнути, а також подбати про психологічне обґрунтування та мотивацію вчинків своїх героїв. На цьому твір тільки б виграв. Напр., неясно через що Шумейків син вирішує завіситися на оленьчих рогах у батьковому кабінеті, що навряд чи могли витримати вагу людського тіла, коли батько гвалтує його перед тим побиту дружину, свою невістку, — здається це ніби було потрібне тільки автору для остаточної компромітації героя.

Він так само примушує несподівано збожеволіти й померти писаря Мохнатова, перерізати собі бритвою горлянку фершала Коловороту, ніби з мук сумління, що не виявив Шумейкового злочину — вбивства свого стайничого Максима Кубатки, хоч перед тим він спокійно приймає смерть Орини Афон-

ської і Оліяна, що запивали причастя розчином фуксину й сахарину, приготуванним Шумейком, замість вина, через що ніби труїлися сотні селян.

Взагалі автор „нічотже сумняся“, під кінець розправляється з усіма своїми героями, що представляли монархічну владу в районі, — земським, становим, старшиною, попом і т. д., винищуючи їх єдиним помахом пера, й залишає тільки на розплід самого Шумейка, що мусить організувати тавричанську банду для боротьби з революцією, що до неї пристала й його донька, хоч із його передчуттів вибуху та й промови на сході, коли він виплював усі свої передні зуби з куснем цукру, ясно, що це безнадійна справа. Але, він, очевидячки, ще мусить продовжувати свої „Записки“ за авторовим пляном, а, значить, і робити якусь справу, мати зі своїм колом стосунки, звідкісь діставати зброю й т. д.

Коли в більшості моментів всеж негативні персонажі читач сприймає як живі, хай і гіперболізовані, то революційні селянські кола — салдатка Марина Галатова, інвалід Андрій Кошарлий, Панько Сірий та й сама Шумейкова донька, вчителька Людмила, а також полонений Август Муцак, — усі вони трохи прикрашені, ідеалізовані, схематичні, змахують на передбачливих інтелегентів, а не живих діячів. Їхні революційні збори з насінням (152 ст.) несуть зовсім невинний характер. Революція автору уявляється як масовий рух юрми, пробудження безвільного раніше хама, що стихійно нищить усіх своїх ворогів, перемагаючи насильників, нищучи наслідки всіх їхніх попередніх інтриг. Тут є значна доля абстрактного схематизму.

Даючи образ ученого садівника Іллі Павловича Томаша, як типового вченого, що з рушницею на плечі може засувати за халяву чи за черес, забув-

шись, окуляри й разом вести довгі дикусії про анабіоз, автор теж збигається на трафарет подачі типу вченого.

Якось зовсім неумотивована назва „три елементи“. Тільки на останніх сторінках автор її розшифрує: „повітря революції, світ знайденої істини, і тепло прекрасного майбутнього — це три головні елементи“ ... (192 с.). Звичайно, що ця алегорична назва зовсім не виходить з загального змісту твору, тоді як підзаголовок — „Записки“ до нього цілком пасує.

Гр. Яковенко, даючи епіграф з М. Ірчана про те, що пролетарський письменник мусить писати для пролетаріату, підкреслює його думку — „по правді я свідомо приношу себе в жертву читачеві, бо силуюся писати так, як цього вимагає його інтелектуальний розвиток“. Нам здається, що даремне насилувати себе, коли це справді так. У дійсності ж автор часто збигається з простого тону, не витримує стилю й примушує свого Шумейка нерідко висловлюватися аж занадто художньо, високим штилем, ніби він справжній літератор-професіонал, що вправно розбиває свій твір на розділи й підрозділи, дає вставні напіванекдотичні новелки й не забуває навіть списувати свої мариння (137 с. розд. десятій).

Коли герой оповідань Мих. Зошенка у „Расах Назара Ільича господина Синєбрюхова“ справді дає тип придуркуватого самовпевненого міщанина, що взагалі з невеличкими вар'яціями фігурує в його творах, він смішить читача саме отим влучним моментом перевтілення.

Коли Шумейко своїм хабарництвом, цілковито аморальністю примушує загалом читача собі вірити, то все ж нерідко він нагадує й про те, що це підставна постать, яка мусить собою втілити всі гріхи старого земського укладу життя, підложні страховки на

церкви, збудовані рядчиком Жуковим щоб їх попалити, безсоромний визиск селянства, цілковите зловживання громадським довір'ям, шпигунство, доноси, гвалтування й т. д.

Ми вже зазначали, що такий тип урядовця, перехід на великі масштаби старих Шельменків у передреволюційних умовах, щоб їх призвести до краху, — це основна авторова тенденція, що іноді порушує навіть міру художності.

Трапляються протиріччя, напр. у згадці про причастя (152 с.).

Кілька слів про мову й стиль. Іноді тут даються афоризми під Фридмана (104, 107 с.). Лексичні моменти не завжди витримані. Автор, напр., уживає „свідомий“ замість „знаю“ (169), примушує героя вживати терміни безпритульних („дуванка“ — 113 с., „дуванити“). Іноді у нього трапляються як позитивна риса, рідкі слова — „хахульками“ (123 с.), „тіль-тіль“ (132 с.), „архимник“ („м“ зам. „в“ 135 с.), „звонпив“ (131 с.), „висвяткує котра“ (64). Іноді він хибить: коні в стайні „на припоні“ (100 с.) — не бувають, лише на прив'язі. Частенько є фонетичні зради („фарбою мостив“ — 102 с., „мостодонт“ — 192 с., „повірете“ — 101 с. і т. д.)

Загалом же твір має чимало гумору, динаміки, читається без нудьги й свідчить, що Гр. Яковенко поволи опановує більшу форму.

Ів. Капустянський

П. Загоруйко. Огні. ДВУ, 1929, стор. 67, ц. 30 к.

П. Загоруйко. По той бік греблі. Збірка оповідань. ДВУ, 1929, стор. 162, ц. 70 к.

Загоруйкова збірка „Огні“ складається з 5-ти оповідань-етюдів, що становлять собою імпресіоністичні за-

рисовки епізодів з селянського життя. Хабарництво службовців сільського апарату („Спека“), згвалтування бідної дівчини сільськими хуліганами - куркуленками з помсти за те, що одному з них піднесла гарбуза („Сльота“); хижа експлуатація наймитів у куркульських господарствах і збудження клясової свідомості у перших („Помста“, „Ксеня“); кабала кустарів - ганчарів, що їх нещадно експлуатують торговці, і потяг ганчарів до усуспільнення свого виробництва, — ось тематичне коло збірки.

Композиція, мотивування дій залишає бажати кращого. Багатоштучності, плякатності, невмотивованості, повторення старого. От хоч би таке: нащо заводити до твору такий уже трафаретний мотив: баба мішає молитву з лайкою. Тут краще Нечуя - Левицького не скажеш.

Позитивне в збірці те, що автор, видно, добре знає село, його побут, „хазайську“ психологію куркуля, затурканість його наймитів. Ось умови праці куркулевої наймички:

„Ксеня, наймичка Таргана, уже третій день чапіла сама серед піль — конала буряки. Щоб розігритися жвавійш хапалася за заступа, скоро- скоро викопувала буряки й кидала їх на купу. Найгірше було тоді, коли сідала їх чистити. Рухалися тільки руки, і все тіло поволі починало мерзнути. Мимоволі виступали на очах сльози, текли по брудному обличчю і краплинами, змішуючись з дощем, падали на купу гички.

Осінні дні такі короткі й сльотяні. Хіба можна накопати за день мірницю буряків? Але Ксеня конала й чистила без перестанку, щоб накопати, бо дядько такі сердиті, коли мало зробиш...“

Багато більшу цікавість становлять собою оповідання, об'єднані в збірку „По той бік греблі“. Це теж — епізоди з селянського життя, але не радянського, а „потоїбічного“: життя селян у Польщі. Перед очима читача проходять непринадливі картини. Селянин стогне під пресом польської дефеєзиви. Але крізь пей стогін чути вже погрозові ноти. Недавня громадянська війна, великий досвід робітників і селян у радянській країні багато дечому навчив галицьких селян. Стогін переростає у протест і боротьбу. Правда, ця боротьба ще безсила, вона кінчається поразками, але ці тимчасові поразки нагромаджують силу вибухової речовини, що од неї скоро не пощасливиться гонорному панству. Бо польський селянин усе частіше поглядає на Схід, він уже знає міцне слово „більшовик“.

Найтиповіше для цієї тематики і найкраще художньо оповідання „Зірниця“. Злидаря Петра Козія за бунтарство забрали до в'язниці. Лишилися в хаті голодні діти й жінка. Люди радять Петровій жінці продати останню корову і поїхати до повітового староства просити за Петра. Так і зробила. Таких, як Петрова жінка Параня, прохачів біля староства багато. Цілими днями в негоду стоять вони на майдані, чекаючи чести бути прийнятими й вигнаними.

„Була холодна пізня осінь. Дощі з вітрами побраталися і шугали по голих полях. Вривалися на міські вулиці, мили й підмітали пішоходи, грюкали вивісками.

Особливо дошкуляла негода тим, що цілими днями простоювали на майдані проти староства. Вітри в шаленому танку крутилися, розгортали поли свиток, забиралися за пазуху й кололи кольками.

А зверху прав без перестанку дощ. Мочив до кісток.

Але „хлопи“, що приїхали десь з глухих нетрів полісся, були уперті й терпіли. Міцніші підперезувались, окарач лізли під „вузи“ і там чекали пана старосту, бо кожний мав якесь лихо.

Повітовий староста пан Свірський, жагравшись у карти, почав приймати „хлопів“. Пішла і Параня.

„Параня і не стямилася, як опинилася в кабінеті пана старости. Обережно навшпиньки ступала, щоб не посковзнутися на блискучій підлозі й злякано мовчала. Пан староста сидів і чистив собі нігті.

— Ну, що там у тебе „кобіто“? — запитав він.

Параня, з переляку й через сльози, що душили її, не могла говорити слова. Десь вилетіли з голови всі жалібні слова, які вона тримала в голові цілу дорогу й під возом. Чогось не повертався язик.

— Ну?—нетерплячо запитав староста,— чого тобі треба?

Параня винувато втягнула в плечі голову, тремтливими руками розстібнула свитку, витягнула з пазухи заялозені марки, що вторгувала за корову, й поклала їх перед старостою.

— Пано"ку, мій любесенький, ви ж його випустіть, бо...

Хотіла ще щось сказати, але замовкла й аж присіла з переляку.

— Вон! Бидло!..— заревів староста.

Параня м'ячем вилетіла з кабінету й опинилася аж під возом. Уся трусилася. У голові ворухилася і надія, і розпач."

Не помогли гроші, вторговані за корову. Петра тримали півроку в тюрмі, а потім випустили. Він племе-

нів од жаги помсти, що вилилася, нарешті, у підпал панських стіжок і убивство поміщика. Після цього

„Петро йшов по ріллі навпростець. Був спокійний. Йшов від маєтку, що палахкотів пожежою. У грудях щось велике підіймалося, охоплювало всім еством.

— Усіх їх так... до ноги треба знищити,— думав Петро й твердим кроками простував на схід, що починав зоріти досвітніми вогнями."

Ця кінцівка звучить символічно. Петрі Козії „простують на схід“ як не ногами, то думками, бо лише тут, у більшовицькій революції, їхній порятунок. Соціальна насиченість оповідання поєднана з високою художністю. Бездоганне також оповідання „Намисто“.

Про інші оповідання збірки цього сказати не можна. Здебільшого вони тільки накреслені, але не дороблені. Наприклад: в оповідання „Кубло“ недоречно уведено для розв'язки мотив згвалтування поліцаєм кооперативної діячки Ївги; невдале реторичне закінчення оповідання „Допомога"; у цілому слабе — „Манівцями“.

Загорулько небезуспішно культивує коротку форму імпресіоністичної новели. Але ця форма придатна тільки для певних тематичних масштабів. Коли порушити оптимальні межі цих масштабів, то виходить не твір, а схема. Це твердження найкраще ілюструє оповідання „Верховини“. Широка тема наростання революційного руху у гуцульському селі не знайшла в оповіданні належного глибокого художнього втілення, і вийшла схема. Це ж можна сказати й про оповідання „Манівцями“.

Часто добре зроблений імпресіоністичний пейзаж не відіграє своєї позитивної ролі через те, що з нього твориться композиційний трафарет, а саме: майже у всіх оповіданнях Загоруйкових він править за ліричний зачин.

Кепсько вражає мовна неохайність. Прикре вражіння справляють такі слова і конструкції: „компромітуючий“, „дратуючий“, „виснажуючий“, „Петро прийшов у себе“, вживане як правило „опанував собою“ і навіть „ним обгортала така зненависть“, „туга обгорнула всім єством“, син Остапчука“, „слова фельдшера“, „батько Абрама“, „наймичка Таргана“ (замість Остапчуків син, фельдшеріві слова і т. д.); неправильне вживання безособових діє-

слівних конструкцій: „двері було відчинено“, „хвіртку було зачинено“, тоді, коли за контекстом тут треба сказати: „двері були відчинені“, „хвіртка була зачинена“. Це раз. А по-друге, безособових форм дієслова вживаємо без „було“, бо вони й без цього „було“ є форми минулого часу.

Велика соціальна вага збірка в її тематиці: нам треба показати, як живе селянин і робітник за кордоном, показати в художній літературі. Загоруйкова збірка „По той бік греблі“ цю потребу задовольняє. Попри всі перелічені вади збірка і своєю художньою вартістю стоїть на належній височині.

В. Заець

ХРОНІКА

В ЦК „Плуга“

23 - го березня ц. р. відбулося засідання Бюро ЦК „Плуга“, разом з активом Харківської групи Плужан.

V - й з'їзд спілки пролетарсько-селянських письменників „Плуг“ призначено на 6 травня ц. р. в м. Харкові.

Повістка денна з'їзду: 1) Політдоповідь культпровідділу ЦК КП(б)У 2) Доповідь представника НКЗему про соціалістичну реконструкцію сільського господарства. 3) Доповідь ВОКП'у (Всероссийского общества крестьянских писателей. 4) Літературна творчість плужан в ділянках: художньої прози, поезії, художнього нариса, драматургії, дитячої книжки, гумористики. 5) Організаційні питання: звіт ЦК „Плуга“ й ревізійної комісії, звіт редколегії журналу „Плуг“, затвердження нового статуту й платформи „Плуга“, вибори ЦБ та ревізійної комісії та редколегії журналу.

На з'їзд, що вважається зборами спілки, повинні прийти всі члени „Плуга“.

В роботі з'їзду, за спеціальними запрошеннями, візьмуть участь також представники інших літорганізацій УСРР, представники літорганізацій братніх республік, представники комун, радгоспів, літгуртків, харківських заводів і ВИШ'ів (Кут ім. Артема, ХІНО), книгозбірень і т. д.

З'їзд триватиме п'ять днів.

У видавництві письменників „Плужанин“

15 - го березня цього року відбулися річні збори членів — пайщиків Кооперативного Видавничого Товариства Письменників „Плужанин“. Збори заслухали звітну доповідь правління Т - ва та співдоповідь ревізійної комісії і обговорили діяльність Т - ва за 1928/29 операційний рік.

В 1928/29 операц. році Видавництво почало свою роботу лише з другої половини року за браком паперу. Не вважаючи на це і інші несприятливі умови, Видавництво протягом півроку видало 37 назв, 60 аркуш., 308000 прим., 423250 відбитків, а за річним планом треба було видати 45 назв, 92 аркуші, 212000 прим., 479000 відбитків. У %/о відношенню виконання річного плану становить: за назвами 82%/, за аркушами 65%/, за тиражем 145 %/, за відбитками 88%/. Вартість видавничої продукції становить 63159 карбов. за номіналом, а в минулому році видано на 10868 карбов. за номіналом, що дає зріст продукції проти минулого року майже в шість разів.

За планом нового 1929/30 операційного року, Видавництво має видати 95 назв, 250 аркушів, 529000 прим., 1245000 відбитків, на загальну суму за номіналом 193490 карбов., і з цієї суми передбачено реалізувати літератури на 171493 карбов.

Протягом року Видавництво має видати з серії: „Художня бібліотека“

такі твори: Алешко „Земля па-
рує— збірка оповідань, Гуменна Д.
„Комуна без імени“— повість, Гуца-
ло Р. „На цілині“— збірка оповідань.
Нефелін В. „Із глибини“— збірка
оповідань, Ковальчук Я. „17..?
13“— збірка оповідань, Панів А. „Ве-
селий декламатор“, Шиманський О,
„Зелена брама“, Дукин М. „Остан-
ній запорожець“, Вільховий П. „Зе-
лена фабрика“, Ірчан М. „Через три
світи“. Крім цього буде видано мовою
есперанто М. Коцюбинського „Фата мор-
гана“, М. Ірчана „Смерть Ассуара“ та
твори Т. Шевченка. З критики й те-
орії літератури мають вийти твори та-
ких авторів: Пилипенка С. збірка
статтів „За масовізм“, Савченка Ю.
збірка критичних статтів, Капустя-
ського І. „Літературні портрети“, та
інш. З п'єс вийдуть твори таких авто-
рів: Д. Бедзика, В. Товстоноса, М. Ду-
кина, В. Мивка, В. Мурина та інш.
З дитячої літератури вийдуть твори:
В. Різниченка, М. Дукина, А. Панова,
А. Гака, Ю. Будяка, В. Таля та інш.
З серії „Весела книжка“ вийдуть твори:

Ю. Вухналя, А. Гака, П. Нечая, П. Ка-
пельгородського, О. Метеорного, С. Чме-
льова, М. Годованця, О. Комеля та
інш.

Підсумовуючи роботу Видавництва
за минулий рік, загальні річні збори
констатували великий зріст та зміцнен-
ня Вид-ва й ухвалили: а) звернути
увагу на здешевлення продукції, б) під-
вищити оплату авторського гонорару,
в) відрахувати 5% з чистого прибутку
до фонду поліпшення побуту членів
Т-ва, г) збільшити пай з 5-ти карб.
до 20-ти карб., встановивши термін
сплати 6 місяців.

Наприкінці збори обрали нове пра-
вління видавництва в складі т. т. Пи-
липенка С., Штангея В., Кривецького
І., Нефеліна В., Загоруйка П. На кан-
дидатів обрано т. т. Ірчана М., Руден-
ського Я., Савченка Ю. До ревізійної
комісії обрано т. т. Вільхового П.,
Стрільцова С. і Гака А. На кандидатів
ревкомісії обрано т. т. Панова А. та
Биковця М. На голову правління об-
рано Пилипенка С.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Редколегія: А. Головка, А. Панів, С. Пилипенко,
Ю. Савченко та В. Штангей
Відповідальний редактор С. Пилипенко

ЗМІСТ

	Стор.
А. Панів. Дим над Хортицею — фрагменти з поеми	3
В. Алешко. Созівський ярмарок — оповідання	6
В. Басок. Верба цвіте — поезія	15
Джон Матеус. День № 23-го — оповідання	16
В. Штангей. Лицар і характерник — оповідання	21
Б. Цукер. Іван Стегаєв	28
Кость Гойдар. Поцелунок божевілля — оповідання	33
 Г. Орлівна. На канатці — нарис	 55
Ю. Лавріненко. Проти обоження великого богоборця — стаття	59
Л. Старинкевич. Повстання й любов у поезії В. Сосюри — стаття	68
С. Божко. В лябораторії письменника	78
Трибуна читача	83
 Бібліографія: Антоненко-Давидович: „Землею Українською“ — Ю. Лаврі- ненка. Гр. Яковенко. „Три елементи“ — І. Капустянський. П. Заго- руйко. „Огні“. „По той бік греблі“ — В. Заєць	 85
Хроніка. Бюро ЦК Плуга. Річні збори видавництва „Плужанин“	94

Від контори журналу „Плуг“

Всім передплатникам, що передплачували журнал „Плуг“ на 1930 рік з додатками, до № 1 додаток — В. Минько „Ії усмішка“, до № 2-го Я. Ковальчук „Божественна арифметика“ (2-ге видання). Ці додатки затрималися виходом і розсилається разом з № 3.

